

Pilaitė

Pariedėję kelis kilometrus Pilaitės prospektu patenkame į rajoną, kuriam sovietmečio pabaigoje pranašautas stambaus – 70 tūkst. gyventojų – priemiesčio, su centru sujungto „greituminiu tramvajumi“, vaidmuo. Tokie perdėm fantastiniai planai realybe netapo. Vis dėlto Pilaitė buvo ir yra vienas sparčiausiai augančių Vilniaus rajonų, kas kelerius metus jos pakraščiai vis pasikeičia neatpažįstamai. Šią gyvenvietę galima skirti į tris dalis, kurių kiekviena pasižymi

savitu charakteriu ir skirtinga istorija. Viena, senoji, su piliakalniu ir dvaru priešakyje, mena LDK laikus, antra – sovietmečio ir nepriklausomos Lietuvos epochų sandūrą, o trečia – tai naujoji statyba, prasidėjusi po 2000-ųjų. Keliaudami mūsų siūlomu maršrutu pažinsite visus tris sluoksnius, be to, kelionę baigsite atnaujintame paplūdimyje – gal verta prigriebti ir maudymosi aprangą ar lauknešėlį piknikui?

-
- Kuo Pilaitės stambiaplokščiai skiriasi nuo kitų Vilniaus gyvenamųjų rajonų?
 - Iš kur kilo rajono pavadinimas?
 - Kokios pavardės dažniausiai matomos Varnės kapinėse?

1 Pilaitės piliavietė

54.704341, 25.194346

Kelionę pradėkime nuo senus laikus menančio piliakalnio. Sklando legenda apie Pilaitėje kadaise stovėjusią lietuvių pilį, skirtą gintis nuo kryžiuočių. Manyta, kad čia būta strateginės pilies, priklausiusios Vilniaus gynybos sistemai. Vis dėlto šiuose spėjimuose ir legendose pernelyg daug nežinomųjų, todėl gerokai arčiau tiesos yra naujus duomenis patvirtinantis archeologų atradimai, kurių metu išaiškinta, kad pilis tikrai buvo, tačiau kiek vėliau nei kovų su kryžiuočiais laikais. Visa ko pradžia – apie 1499 m., kai šioje vietoje pilį ėmė statyti garsios Astikų giminės (iš kurios atsirado Radvilos) atstovas Grigalius Astikas. Jam mirus 1519 m., statybas tęsė sūnus, taip pat Grigalius. Beje, Astikų valda anuomet vadinta Mūrine

Suderve, o kadangi Sudervių buvo ne viena, tai sujaukė istorikų galvas. Grigalius Astikas-Viršila mirė nepalikęs palikuonių, todėl pilis keliavo per Gorskių ir Glebavičių giminių rankas. Spėjama, kad pilis nugriauta per LDK ir Maskvos karą 1655–1661 m., o vėliau nebeatstatyta. Griuvėsiai pamažu nyko, tačiau dar matomos mūrų liekanos XIX a. pr. inspiravo gotikinės ir istorinės prozos tradicijos Lietuvoje pradininkę, vieną pirmųjų rašytojų moterų mūsų šalyje Oną Olimpiją Radvilaitę-Mos-tovską – čia ji parašė savo garsųjį kūrinį „Pilaitės vaiduokliai“ (*Strach w Zameczku*). Archeologai iš tikrųjų piliakalnyje aptiko akmens ir plytų mūro liekanų, yra XVI–XVII a. datuotinių statinių likučių, atkasta nedidelio apvalaus akmens ir plytų bokšto, mūrinių rūmų ir gynybinės sienos liekanų. Kad pilies būta prabangios, liudija atkasti kokliai, kurių dalis identiški naudotiems Valdovų rūmuose. Nedidelis 12 km ilgio Sudervėlės upelis, įtekantis į Nerį ir ištektantis iš Buivydiškių pelkių, buvo pasitelkiamas pilies apsaugai kaip natūralus gamtinis barjeras. Ši vieta taip pat svarbi dėl to, kad būtent nuo čia stovėjusios pilies kilo rajono pavadinimas.

Pilaitės piliavietė

2 Pilaitės dvaras

Piliakalnio g. 6
54.702925, 25.194034

Natūralu, kad prie pilies susiformavo visavertis dvaras. Žinoma, kad XVI a. čia buvo pavyzdinis ūkis: veikė malūnas, lentpjūvė, kalvė. XVII a. vid., po karo su Maskva ir pilies nugriovimo, dvaras atiteko jėzuitams, o 1773 m. panaikinus ordiną jis perduotas valdyti bajorui T. Kukevičiui. Jo valdymo metais dvare atsirado naujų gyvenamųjų ir ūkinių pastatų, buvo išplėta rekreacinė dalis, įrengtas parkas, išplėsti sodai. 1827 m. dvarą nusipirko Vilniaus universitetas, čia įkurtas pavyzdinis agronomijos ūkis, jam vadovavo M. Fričinskis. Tai bene pirmoji plataus profilio žemės ūkio mokykla Lietuvoje! Valdą sudarė dirbamos žemės, malūnas, svirnai, karčemos, plytinės, kalkinės, arklidės ir pan., iš viso dvarui priklausė 300 valstiečių baudžiauninkų ir 10 daržininkų, teritorija išsiplėtė iki 2 tūkst. ha (apie trečdajį sudarė miškas) ir dviejose vietose netgi ribojosi su Nerimi. Pilaitės dvaro sodyboje mėgdavo ilsėtis universiteto profesūra. Nors

XIX a. pab. Pilaitės dvaro rūmai

1832 m. Vilniaus universitetas buvo uždarytas, tas pats M. Fričinskis tęsė darbus pats nuomodamasis dvarą. Po Fričinskių dvarą valdė įvairios giminės: Polozovai, fon Hogenbachai (jiems valdant 1881–1913 m. pastatyti dabartiniai gelsvų plytų dvaro rūmai) ir Pimonovai, kurie jį išlaikė iki nacionalizavimo 1940 m. Sovietmečiu dvare veikė Buivydiškių žemės ūkio technikumui pagalbinis ūkis, žuvivaisai buvo pritaikyti tvenkiniai, veistos lydekos, ešeriai, kuojos, karosai. Po 1990 m. dalis išlikusių dvaro pastatų privatizuota ir sutvarkyta, kita dalis tapo socialiniais būstais. Gyvenimas senojoje Pilaitėje kaip kaime – beveik jokio triukšmo, automobilių, nuo šurmuliuojančio daugiabučių rajono skiria žmogaus neličiama gamta.

3 Vėjo malūnas

54.701529, 25.193882

Vėjo malūnai – istoriniai technikos paminklai, ilgą laiką buvę vieni pagrindinių agregatų vėjuotose vietovėse iki pat garo mašinos ir vidaus degimo variklio išradimo. Vėjo malūnų gausu Šiaurės ir Vakarų Lietuvos lygumose, o kuo arčiau Vilniaus – tuo jų mažiau. Rytų Lietuvoje, kur gausu sraunių kalvų upokšnių, dominavo vandens malūnai. Tad ką gi Vilniaus Pilaitėje veikia ne vandens, o vėjo malūnas? Tiesą sakant, jis yra dvaro „imigrantas“ – 1923 m. jį Šakių rajono Liepalotų kaime už Amerikoje uždirbtus pinigus pasistatydino Petras Žasėtis. Jis buvo išsiskyręs, šeimos neturėjo, todėl dažnai nakvodavo darbo

Filosofas Arvydas Šliogeris:
„Labai mėgstu keltis, kai saulė teka, ypač vasarą. Atsikeliu ketvirtą ryto, teka saulė kaip tik priešais mano langus, Pilaitėje, septintame aukšte, ir aš geriu gerą arbatą. Tai visada būna viena laimingiausių mano gyvenimo akimirkų.“

Vėjo malūnas

vietoje – malūne. P. Žasėtis uoliai darbavosi ir po karo malūną nacionalizavus sovietams. Atkūrus nepriklausomybę, malūnas Liepalotuose nebenaudotas, todėl po Lietuvą keliaujantis archeologas Zenonas Baubonis nusprendė jį išgelbėti nuo visiško sunykimo ir 2003 m. lenta po lentos pervežė į Pilaitę. 16 m aukščio grazuolis šiandien naudojamas įvairiems renginiams, pobūviams, ekspozicijoms ir kaip duonos kepimo edukacijų erdvė. Per du dešimtmečius jis taip suaugo su aplinka, kad neretai laikomas autentišku Pilaitės statiniu.

4 „Beepart“ dirbtuvės

Smalinės ir Vydūno g. sankirta
54.707181, 25.191019

2011 m. Pilaitėje atsirado originalus statinys, ilgainiui tapęs kultūrinio gyvenimo rajone širdimi, – tai dirbtuvės „Beepart“. Šioje vietoje iškilo iš jūrinių konteinerių surinktas pastatas, kuris yra visiškai nepriklausomas (išskyrus elektros tiekimą) nuo miesto infrastruktūros, pavyzdžiui, naudoja lietaus vandenį, šilumą padeda išsaugoti šiaudai ir tentas. „Beepart“ įsikūrė Pilaitėje todėl, kad idėjos autorius Andrius Cipliauskas pirmiausia siekė iš kultūrinio štilio prikelti gyvenamuosius rajonus. Įstaiga turi savo bibliotekėlę, rengia įvairius susibūrimus bendruomenei, parodas, filmų peržiūras, jogos treniruotes ir ne tik. Pastato kieme pilaitiškai turi galimybę užsiauginti šviežių daržovių. „Beepart“ kūrybiškumą patvirtina interneto svetainėje

nurodytas adresas – Vydūno g. 0. Žinoma, nulinio namo oficialiai nėra, todėl korespondencijai naudojamas kitas adresas.

„Beepart“ dirbtuvės

5 Blokiniai kvartalai

54.705833, 25.179694

Pilaitė – paskutinis sovietmečio „blokinukų“ rajonas. Jis suprojektuotas XX a. 9-ojo deš. pr., tačiau reali statybų pradžia nukelta iki pat 1989 m., o pirmas namas buvo montuojamas sunkiomis blokados dienomis. 1991 m. įsikėlė pirmieji naujakuriai, tačiau statybos strigo. Senieji rajono gyventojai pamena vietomis riogsojusius betono blokus ir į Mėnulio paviršių panašias apylinkes. Šiaip ne taip nemažą dalį sovietinės Pilaitės vizijos pavyko įgyvendinti. Kuo ji skiriasi nuo Lazdynų ar Fabijoniškių? Lyginant su dauguma ankstesnių sovietinių gyvenamųjų rajonų projektų, Pilaitės idėja pasižymi paprastomis geometrinėmis formomis, lygiagrečiomis ir statmenomis gatvėmis. Kvartalai buvo statomi pagal vakarietišką modelį su mintimi, kad kiemai tarnaus kaip tvirtovės, kurių svarbiausias šeimnininkas – bendruomenė. Kiemai Pilaitėje iš tiesų erdvūs, o mąstant apie pėsčiųjų gerovę jie

suprojektuoti neprieinami automobiliams. Kiekvienas namas turi po dvi laiptines, todėl norint patekti į vidinį kiemą nebūtina apeiti visų sublokuotų greta. Statant Pilaitę jau buvo įsigalėjusi nuo 1979 m. pradėta nauja 120V stambiaplokščių namų serija, leidusi architektams komponuoti įvairesnių tūrų namus, lodžijose imtas taikyti gelžbetoninis reljefinis piešinys. Ši serija naudota Šeškinėje, Justiniškėse, Fabijoniškėse, Pašilaičiuose. Žaismingai atrodo Pilaitės betoniniai apvalumai: pusapvaliai kampiniai balkonai, laiptinių prieangiai, kiemuose – tarytum rojaus sodų arkos. Daugumos tokių perimetrinių kvartalų centre buvo numatyta pastatyti po vaikų darželį, tačiau dėl pasikeitusios situacijos to įgyvendinti nepavyko, o vienintelis dar praėjusią epochą ir pirminį urbanistinį planą primena šio kvartalo viduryje esantis lopšelis-darželis „Gilužis“.

Blokiniai kvartalai

6 Martyno Mažvydo progimnazija

Vydūno g. 17A
54.706906, 25.180791

Rodos, niekuo neypatinga, vis dėlto tai pirmoji Vilniuje atkūrus nepriklausomybę pradėta ir baigta statyti vidurinė mokykla. Valstybei sunkiais metais reikalai klostėsi ne taip sklandžiai, kaip norėjosi, – 1992 m. atlikti pirmieji darbai, tačiau vėliau, penktą metų, jie buvo sustoję. Galų gale nuspręsta vėl susiimti, ir 1998 m. mokykla, nors vis dar nebaigta, buvo atidaryta. Į šį neeilinį įvykį atvyko ir tuometiniai aukščiausi šalies pareigūnai, tarp jų – prezidentas

Valdas Adamkus, miesto meras Rolandas Paksas, švietimo ir mokslo ministras Kornelijus Platelis. Įdomu tai, kad, nors mokykla statyta jau nepriklausomoje Lietuvoje, visos statybos technologijos ir projektas buvo paveldėti dar iš sovietmečio – todėl nenustebkite identiškų mokyklų išvydę Pašilaičiuose, Fabijoniškėse. Analogiškai atrodo ir kaimyninė Pilaitės gimnazija.

7 Šv. Juozapo bažnyčia

Tolminkiemio g. 4
54.709122, 25.18137

Sovietmečiu projektuojant naujus gyvenamuosius rajonus, vietos bažnyčioms juose nebuvo numatyta. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, daugelio naujųjų rajonų gyventojai susidūrė su problema, kad šventovės nuo senų laikų iš esmės liko tik senamiestyje. Siekiant spręsti šią problemą, 1999 m. Pilaitėje įsteigta Šv. Juozapo parapija, o po dvejų metų baigta statyti koplyčia su parapijos namais (žalsvai gelsvas pailgas pastatas). Tiesa, jau tuo metu sklype palikta vietos didesnei bažnyčiai, iškilšančiai ateityje. Po ilgokos pertraukos, 2016 m. kovą, pradėta statyti šiuolaikinės architektūros maldos namus. Numatyta, kad bažnyčių vienu metu galės lankyti apie 600 žmonių, energija ją aprūpins saulės baterijos, veiks geoterminis šildymas, bus liftas neįgaliesiems ir atskira koplyčia su garso nepraleidžiančiu stiklu šeimoms su mažais vaikais. Kieme netrukus bus

įrengtas Šv. Juozapo skveras su dekoratyviniais želdiniais, poilsio vietomis, fontanais. Jaunai Pilaitės parapijai vadovauja vienas geriausiai visuomenėje žinomų kunigų Ričardas Doveika.

8 XXI a. Pilaitė

54.707728, 25.170263

Sovietmečiu sukurtas Pilaitės planas, pasikeitus politinėms ir ekonominėms sąlygoms, tapo sunkiai įgyvendinamas, todėl XXI a. rajonas imtas plėtoti pagal naują 2000 m. sudarytą rajono plėtros planą. Ryškiausiai naujasis rajono charakteris atsispindi dviejose vietose: tai šiauriau prospekto esančiose gatvėse (Nidos, M. Mažvydo, Priegliaus ir kt.) ir vakarinėje dalyje už Karaliaučiaus gatvės esančiuose kvartaluose. Šiose vietose galite pajusti šiandienės daugiabučių namų statybos tendencijas. Įdomu, kad braizant visiškai naują gatvių tinklą tęsiama pirminė idėja gatvės vadinti Mažosios Lietuvos istorinių veikėjų ir vietovių vardais.

XXI a. Pilaitė

9 Varnės kapinės

Pajautos g. 12
54.710776, 25.165517

Išties keistas jausmas augančiame ir skubančiame mieste, prie pat Pilaitės prospektų, aptikti mažas kapinaites. Šiuolaikiniai pilaitiškiai čia nelaidojami – tai buvusių apylinkių gyventojų amžinojo poilsio vieta, liudijanti apie dar ne taip seniai čia vyravusį lėtą, kaimišką gyvenimo būdą. Kapinės oficialiai vadinamos Varnės vardu – būtent taip vadinosi ir arčiausiai jų buvęs kaimas, kurio vos keli namai

dar išlikę ir stūkso tarp kapinių bei dabartinės Elbingo gatvės. Iki rajono statybų netoliese taip pat buvo Padekaniškių, Plytinės, Dvarkščių, Vilkeliškių, Salotės, Kriaučiūnų kaimai. Kapinių paminkluose kartojasi vis tos pačios pavardės, liudijančios glaudžius senbuvų ryšius: Kacelovičiai, Maksimovičiai, Matulevičiai, Kunickiai... 0,42 ha ploto Varnės kapinės oficialiai yra veikiančios.

10 Vilkeliškių piliakalnis

54.700587, 25.158251

Kelionę baigiame atokvėpiui tinkamoje vietoje. Užlipę ant kalno pabandykite pajusti senovės dvasią – stovite ant piliakalnio, vadinamo Vilkeliškių vardu. Jis datuojamas I tūkst. pradžia. Vieta, regis, buvo ideali gynybai – aukštuma, apsupta ežerų, upelio ir pelkių. Deja, nūdien aplinka labai urbanizuota, be to, pats kalnas praeityje buvo apnaikintas šiauriau veikusio karjero. Vis dėlto nedidelė aikštelė išliko, o nuo jos atsiveria nebloga apylinkių panorama. Krašto senbuviai šį kalną vadino Krugla gura (Apvaliuoju kalnu). Piliakalnio papėdėje tyvuliuoja ežeras, vadinamas Gilužio arba Gėlūžės. Kiti miesto rajonai Pilaitėi gali pagrįstai pavydėti pašonėje esančių maudyklų. Gilužio ežero paplūdimys 2020 m. buvo atnaujintas ir tapo dar svetingesnis vandens pramogų mėgėjams.

Kultūrologas Gintaras Beresnevičius savo esė „Vasara Pilaitėje“ rašo: „Vasara Pilaitėje turi savito betoninio žavesio, kurį palydi miškai ir ežerai už penkių minučių kelio. Salotės ežeras, kuriame karštą dieną maudosi keli tūkstančiai pilvų ir galvų, iš tolo nuo kalvos leidžiantis – it induistai Gange, slaptas Pilaitės gyventojų ritualas atliekamas nuošaly, tarp miškų pasislėpusiame ežere. Daugybė žmonių stovi iki bambos vandenyje perdėm susimąsčiusiais veidais, kad nekeltų įtarimo, ką jie čia veikia.“

Tradicinės šventės rajone:

- Kasmet rugsėjį Pilaitėje vyksta festivalio „Ne-miegantys rajonai“ renginiai.
- Kiekvieną gegužę Pilaitėje vyksta „Poezijos pavasario“ skaitymai.

Pilaitė

